

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

بررسی تعلیم و تربیت در آثار سعدی

مریم محمدزاده

کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی؛ دانشگاه شهید چمران اهواز - ایران
Ghayem.nazanin@yahoo.com

چکیده

سعدی شاعری اجتماعی و همدرد و همدل با انسان هاست، همه افراد را گرمی داشته و به شفقت فرا می خواند و خودبینی و خودپرستی در نظر او مردود است. سعدی به گواهی آثارش به ویژه بوستان و گلستان، بیش از اغلب شاعران و سخن رویان خاور زمین در بند تعلیم تربیت افراد بوده و نظریات تربیتی و اخلاقی خود را به وجهی پی گیر و جدی و در عین حال روشن و رسا بیان کرده است. او حتی از بیان دیدگاه های تربیتی برای کودکان نیز غافل نشده است. به طوری که مسائل بنیادی تدبیر فرزندان مورد توجه جدی اوست و در سخنان وی می توان روش تعلیم و تربیت، آموزش مسائل نظری و عملی و انتخاب همنشین مناسب را به روشنی بازشناخت. در این نوشتار با توجه به گستردگی نظریات سعدی در این باب، تنها چکیده ای از سخنان این معلم اخلاق و عواملی که در آموزش و پرورش بهتر موثر است، بیان می شود. در نوشتار پیش رو سعی گردیده برخی جوانب دیدگاه شیخ اجل درباره تعلیم و تربیت شامل محیط، توارث، نقش اختلافات فردی، تاثیر کسب علم و دانش در رفتار، زمان یادگیری، افزایش اعتماد به نفس، نقش تنبیه و تشویق در تغییر رفتار، نقش پذیری، و همچنین تاثیر زمان در یادگیری در کودکان و نوجوانان هر چند مختصر و کوتاه مورد بررسی قرار گیرد.

کلمات کلیدی : سعدی، تعلیم و تربیت، یادگیری، محیط

Review of education in saadi

Maryam Mohammadzadeh
Ghayem.nazanin@yahoo.com

Abstract

Social poet and sympathize with human beings, all people celebrated and compassion and arrogance and egotism calls for him to be rejected. He also unaware of views education for children is unsettled. Devise fundamental issues seriously so that children can approach him and in his speech education, training and selecting Companion theoretical and practical issues clearly recognized the right. In this paper, according to Saadi extensive views on the subject, only an excerpt from the speech of the moralist and the factors that are effective in better education, expressed. In the present article has tried Sheikh term perspective on some aspects of environmental education, inheritance, the role of individual differences, the impact of the acquisition of knowledge, behavior, learning, increased self-confidence, discipline and encouraging role in changing the behavior, the role of , as well as the impact of learning in children and adolescents, although brief time be examined.

Keywords: Saadi, education, learning, environment

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
«միջազգային արևելագիտական գիտաժողով»
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

مقدمه

یکی از بزرگترین شعرای ایران است که بعد از فردوسی آسمان زیبای ادبیات فارسی را با نور خود روشن ساخت و او نه تنها یکی از بزرگترین شعرای ایران بلکه یکی از بزرگترین سخنوران جهان می باشد. ولادت سعدی در سالهای اول سده هفتم هجری حدوداً در سال ۶۰۶ ه.ق در شهر شیراز می باشد.

سعدی، حکیمی فرزانه، عارفی وارسته، نویسنده ای مردمی و شاعری در حد اعلا فصاحت و بلاغت است که آثار وی چه منظوم و چه منثور، دربرگیرنده اندیشه های والای تربیتی این اندیشمند توانا و عارف روشن ضمیر و معلم اخلاق است. آشنایی سعدی با فرهنگ و معارف اسلامی، جلوه ای خاص به آثار گران سنگ وی بخشیده است. او در جایگاه فیلسوفی ارزشمند، به بررسی اخلاق و نقش آن در مناسبات انسانی و اجتماعی می پردازد. در این باره او حتی از بیان دیدگاه های تربیتی برای کودکان نیز غافل نشده است. به طوری که مسائل بنیادی تدبیر فرزندان مورد توجه جدی اوست و در سخنان وی، می توان روش تعلیم و تربیت، آموزش مسائل نظری و عملی و انتخاب همنشین مناسب را به روشنی باز شناخت (ذکر جمیل سعدی، ۷۳).

در تعلیم و تربیت اگر هدف، جامعه باشد این افراد هستند که به وسیله ی آن ها باید طرح های خاص اخلاقی، اقتصادی و سیاسی پیاده شود. افراد باید آموزش ببینند و طوری پرورش پیدا کنند که همین طرح ها را در اجتماع پیاده کنند (مطهری، ۱۳۷۶: ۱۲۰). ثابت است اگر تمام مردم درصد بر می آمدند که بدی های دیگران را انجام ندهند، نیازی به معلم نداشتند، همچنان که شخصی از حضرت عیسی (ع) پرسید: «چه کسی تورا ادب کرد؟» فرمود: «کسی به تأدیب من برنخواست جز اینکه نادانی نادان را ملاحظه و از آن خودداری کردم (فیض کاشانی، ۱۳۶۹: ۲۸).

اگر تربیت، انتقال آگاهی و دانش و معرفت، توسط بزرگان و استادان به تربیت پذیران است، اگر دانش و بینش، گنجی است که در اختیار صاحب نظران و استادان و مربیان است، راز دست یابی به این سرمایه ی علمی و معنوی و به طور کلی کلید در گنج صاحب سخن و صاحب علم و تجربه در درجه ی نخست «پرسیدن» است و بر این اساس کوتاه ترین راه برای رسیدن به دانش و معرفت، در دو کلامه خلاصه می شود: «بپرس تا بدانی» (ترابی، ۱۳۷۶: ۱۴۰).

سعدی به گواهی آثارش به ویژه گلستان و بوستان، بیش از اغلب شاعران و سخن روایان خاور زمین در بند تعلیم و تربیت افراد بوده و نظریات تربیتی و اخلاقی خود را به وجهی پی گیر و جدی و در عین حال روشن و رسا بیان کرده است. تأکید بر اهمیت تعلیم و تربیت تا آنجا پیش رفته است که مراکز آموزش و پرورش آن روز؛ یعنی «مدرسه» ها را بر «خانقاه» و کانون های تجمع «اهل طریق» که در آن روزگار نامی و آوازه ای داشته اند بر تر شمرده است (همان: ۱۳۸).

بر اساس آبات قرآنی، کلام و بیان موهبتی آسمانی است که از سوی پروردگار به بندگان عطا شده است بهره مندی بهتر و سامان یافته تر آنان آیین و قواعدی در قرآن ترسیم شده است. سعدی نماینده برجسته اشعار تعلیمی، این آداب را در قالب زبان ادبی گلستان، بوستان، غزلیات و مواعظ ارائه داشته و با سخنان خویش مخاطب را تحت تأثیر قرار داده و نیکو سخن گفتن را به آنان آموخته است.

سعدی در بیان بعضی از مسایل تربیتی چون تأثیر عوامل ارثی و محیط در رفتار فرد، نقش تنبیه و تشویق در تغییر رفتار دانش آموز از وظایف معلمان و رسالت اندیشمندان و دانایان جامعه در تحکیم ارزش های انسانی و معنوی بسیار موشکافانه و دقیق

کنفرانس بین‌المللی شرق‌شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

برخورد می‌نماید. علاوه بر تأثیر محیط و وراثت در پرورش انسان‌ها به عوامل دیگر چون تفاوت‌های فردی، تمایلات و خواسته‌ها و نیازهای افراد و تجربیات گذشته را نیز مؤثر می‌داند.

آغاز سخن

سعدی در ابتدای بوستان به این نعمت پر برکت در وجود آدمی اشاره کرده و به ستایش خداوند سخن‌آفرین پرداخته و می‌گوید:
به نام خدایی که جان آفرید سخن گفتن اندر زبان آفرید

آموزش هنر از نگاه سعدی

اهمیت آموزش و پرورش از جمله از آنجاست که این نهاد، دانش و هنر را در اختیار دانش‌پژوه قرار می‌دهد، دانش‌وهنری که در راه پرورش و فراز زندگی، نجات‌بخش و به اصطلاح شاعر «دولتی است پاینده»:
«حکیمی پسران را پند همی داد که جانان پدر! هنر آموزید که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید و جاه از دروازه به در نرود و سیم و زر در سفر، محل خطر است یا دزد به یک باره ببرد یا خواجه به تفاریق بخورد؛ اما هنر، چشمه‌ای است زاینده و دولتی است پاینده. اگر هنرمند از دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس خود، دولتی است. هنرمند هر جا رود قدر بیند و در صدر نشیند و بی‌هنر لقمه چیند و سختی بیند.»

وقتی افتاد فتنه‌ای در شام
هرکس از گوشه‌ای فرا رفتند

روستا زادگان دانشمند
به وزیری به پادشا رفتند

پسران وزیر ناقص عقل
به گدایی به روستا رفتند
(گلستان، باب ۷: ۱۵۴)

داروی تربیت

از دیدگاه شیخ شیراز هیچ چیز از فرهیختگی و تربیت یافتگی و به اصطلاح شاعر از «داروی تربیت» بهتر و از بیماری بی‌دانشی و به اصطلاح او از «علت نادانی» بدتر نیست (معبودی، ۱۳۸۵: ۱۰۵):

داروی تربیت از پیر طریقت بستان

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն` ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

کادمی را بدتر از علت نادانی نیست

(قصاید، ب ۳: ۷۰۸)

در گذشته، در غیاب روان شناسان و متخصصانی از این دست، همواره ادیبان و شاعران بودند که هنر خود را در خدمت مفاهیم تربیتی به کار گرفته و سعی می کردند مخاطب را با این مفاهیم آشنا کنند. از همین روست که قسمت مهمی از ادبیات ما در چارچوب ادبیات تعلیمی گنجانده می شود. به جرات می توان گفت که در میان شاعران و نویسندگان ادب فارسی نمی توان کسی را یافت که به مسائل تربیتی نپرداخته باشد؛ اما بسیار نیستند شاعران و نویسندگانی که به اصول تربیت فرزند به طور ویژه توجه کرده و در باب آن سخن رانده باشند. بعضی از کتاب هایی که در آن ها به طور خاص به این مقوله پرداخته شده است، عبارت اند از: قابوس نامه، کیمیای سعادت، سندبادنامه، کلیله و دمنه، چهارمقاله، مرزبان نامه، اخلاق ناصری و گلستان و بوستان.

هدف اساسی تعلیم و تربیت این است که انسان آن گونه تربیت شود و رشد کند که بتواند خویشتن را کنترل و اداره نماید. تقویت جنبه های عقلانی شخصیت انسان، اساس و پایه و هدف تربیت را تشکیل می دهد. رشد عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و حتی تربیت دینی به طور گسترده و همگانی در سایه ی جنبه ی عقلانی شخصیت شکل می گیرد. خداوند برای هدایت انسان ها دو حجت برای انسان قرار داده است، حجت ظاهر که همان انبیا و هدایت ایشان و حجت باطن که همان عقل با قدرت تشخیص آدمی است (شریعتمداری، ۵۹).

شاعران ادبیات فارسی، بیشتر به مفهوم تربیت به طور کلی و عمومی توجه کرده اند. در این میان، سعدی از معدود شاعرانی است که به مفهوم تربیت کودکان به طور ویژه توجه کرده و اصول درست تربیت فرزندان را از منظر خویش برشمرده است. توجه به تفاوت تجربیات و تمایلات گوناگون در متعلم و شنونده و شناخت آن ها به وسیله ی معلم موجب می شود که از ارائه ی مطالبی که موجب سوء تفاهم می گردد جلوگیری شده و بر عکس در ارائه ی مطالبی که با تمایلات متعلم، تناسب بیش تری دارد مبادرت شود و موجب تسهیل تفهیم و تفاهم گردد (معبودی، ۱۳۸۵: ۱۱۶).

نگویم سماع ای برادر که چیست

مگر مستمع را بدانم که کیست

گر از برج معنی پرد طیر او

فرشته فرو ماند از سیر او

و گر مرد لغو است و بازی و لاغ

قوی تر شود دیوش اندر دماغ

چو مرد سماع است شهوت پرست

به آواز خوش خفته خیزد نه مست

پریشان شود گل به باد سحر

نه هیزم که نشکافدش جز تبر

جهان پر سماع است و مستی و شور

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

ولیکن چه بیند در آیینہ کور

(بوستان، باب ۳: ۲۹۳)

سعدی را به واسطه‌ی نفوذ کلامش در اذهان و تأثیری که در زمینه‌های فکری و اخلاقی و رفتار مردمان داشته است، می‌توان متنقدترین مرتبی و معلم اخلاق عملی در ایران و در میان همه‌ی فارسی‌زبانان به حساب آورد. نصیحت‌گویی و راهنمایی‌های سعدی به قصد هدایت و تعلیم و تأثیر صورت گرفته و به این جهت دارای روش و هدف است که مخصوصاً در باب هفتم گلستان با عنوان «در تأثیر تربیت» و نیز باب هفتم بوستان با نام «در عالم تربیت» و همچنین در باب هشتم گلستان به اسم «در آداب صحبت» و در سایر آثار شیخ می‌توان به نظریات او در زمینه تعلیم و تربیت وقوف یافت (معبودی، ۱۳۸۵: ۱۲۱).

هدف سعدی از تربیت

هدف سعدی در تربیت، پروردن افراد با ایمان و متکی به نفس است که برای خود و خانواده‌شان و جامعه مفید باشند و برای نیل به این هدف باید در تربیت نو آموز تعجیل کرد و او را دین دار، پرهیزگار، درست کار، فروتن، خوش خو، قانع، منصف، حق شناس، نیکوکار، دارای عزت نفس، صاحب هنر و پیشه و باسواد پرورش داد و آنان که عالم می‌شوند باید بیش از دیگران پرهیزگار باشند زیرا:

عالم ظالم به سنان قلم

دزدی بی تیر و کمان می‌کند (قطعات: ۸۲۲)

برای درک آرای تربیتی سعدی، باید

الف. به خط فکری سعدی توجه کرد؛

ب. چون در مناظرات و حکایات، شخصیت‌های گوناگونی صحبت می‌کنند؛ بنابراین باید دنبال گفته‌ی شخصیتی در داستان‌ها گشت که سعدی گفتار او را تأیید می‌کند و یا به دنبال نتیجه‌گیری داستان‌ها، گرایش سعدی را در ختم حکایت مشاهده نمود (معبودی، ۱۳۸۵: ۱۲۱).

باری سعدی برای شخصیت شکل گرفته‌ی تربیت شونده و نیز نقشی که متعلم به عنوان یک شخصیت واحد و متمایز از نَسب خویش، و به عنوان شخصی که دارای ذات و استعداد خاص خودش می‌باشد اهمیت قایل است. در نتیجه مرتبان را از قالب‌های پیش ساخته و فرضیه‌های ذهنی که انسان‌ها را بر اساس آن‌ها قالبی بار بیاورند بر حذر داشته و متذکرمی شود که اثر تعلیم و تربیت نسبی است و موانعی هم هستند که کوشش در جهت تغییر آن‌ها بیهوده و باد پیمایی است؛ بنابراین در مسایل آموزش و پرورش باید به حدود تأثیر پذیری تربیت شونده نیز توجه کافی مبذول داشت (ذکر جمیل سعدی، ج ۱: ۴۹).

همه فیلسوفان یونان و روم

ندانند کرد انگبین از زقوم

ز وحشی نیاید که مردم شود

به سعی اندرو تربیت گم شود

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

توان پاک کردن ز زنگ آینه
و لیکن نشاید ز سنگ آینه
به کوشش نروید گل از شاخ بید
نه زنگی به گرما به گردد سپید
چو رد می نگرود خدنگ قضا
سپر نیست مر بنده را جز رضا
(بوستان، باب ۵: ۳۲۸)

تفاوت‌های فردی در تربیت از دیدگاه سعدی

از دیدگاه سعدی، انسان‌ها دارای اختلافات زیادی در امر یادگیری هستند و مطالبی که گفته می‌شود ممکن است برای یکی قابل درک و برای دیگری مبهم و حتی گمراه کننده باشد:

دو کس بر حدیثی گمارند گوش
از این تا بدان ز اهر من تا سروش
یکی پند گیرد دگر ناپسند
نپردازد از حرف گیری به پند
فرومانده در کنج تاریک جای
چه دریابد از جام گیتی نمای
(بوستان، باب ۷: ۳۶۱)

استعداد و محیط یادگیری از دیدگاه سعدی

سعدی را اعتقاد بر این است که حتی اگر محیط یکسان و تعلیم و تربیت یکسانی به افراد مختلف داده شود، یادگیرندگان و تربیت شونده‌ها بر حسب استعداد و توان خود از محیط تربیتی، خاص بهره می‌گیرند: «یکی را از وزرا پسری کودن بود، پیش یکی از دانشمندان فرستاد که: «مر این را تربیت می‌کن مگر که عاقل شود.» روزگاری تعلیم کردش و مؤثر نبود. پیش پدرش کس فرستاد که این عاقل نمی‌باشد و مرا دیوانه کرد.»

(گلستان، باب ۷: ۱۵۳)

همچنین:

«پادشاهی پسری را به ادیبی داد و گفت: «این فرزندت، تربیتش همچنان کن که یکی از فرزندان خویش» ادیب خدمت کرد و منتقل شد و سالی چند بر او سعی کردو به جایی نرسید و پسران ادیب در فضل و بلاغت منتهی شدند. ملک، دانشمند رامواخذت

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն` ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

فرمود که: «وعده خلاف کردی و وفا به جا نیاوردی.» گفت: «بر رأی خداوند روی زمین پوشیده نماند که تربیت یکسان است و طبایع مختلف»

گرچه سیم و زر ز سنگ آید همی
در همه سنگی نباشد زرّ و سیم
بر همه عالم همی تابد سهیل
جایی انبان می کند جایی ادیم
(گلستان، باب ۷: ۱۵۷)

آموزش در کودکی و اثر آن در بزرگسالی

دوران کودکی مرحله اطاعت از مرتبی و زمان زحمت برای آموختن است که نتیجه‌ی این زحمات در بزرگی آشکار می‌شود این دوران، زمان نقش پذیری و تربیت است. اگر در کودکی تربیت به شیوه پسندیده صورت نگیرد، اصلاح آن رفتارها و جبران آن در دوره ی بزرگ سالی دشوار یا غیر ممکن خواهد بود. در حقیقت آموزش و پرورش و زحمت در این مرحله، سرمایه گذاری برای دوران بزرگسالی است:

ندانای که سعدی مراد از چه یافت
نه هامون نوشت و نه دریا شکافت؟
به خردی بخورد از بزرگان قفا
خدادادش اندر بزرگی صفا
هر آن کس که گردن به فرما نهد
بسی بر نیاید که فرمان دهد
هر آن طفل کاو جور آموزگار
نبیند، جفا بیند از روزگار
پسر را نکودار و راحت رسان
که چشمش نماند به دست کسان
(بوستان، باب ۷: ۳۵۷).

دوران کودکی از دیدگاه سعدی، دوران واقعی تربیت و نقش پذیری است.

اثرات تربیتی معلم برای کودک و زحمات وی در بزرگی نمایان می‌گردد دوره ی کودکی سرمایه گذاری برای ساخت آینده ای درخشان خواهد بود

تربیت در این دوره ی سنی کوتاه می‌شود و جبران آن در بزرگ سالی بس دشوار یا ناشدنی است:
هر که در خردیش ادب نکنند

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

در بزرگی فلاح از او برخاست
چوب تر را چنانکه خواهی پیچ
نشود خشک جز به آتش راست
(گلستان، باب ۷: ۱۵۴)

تشویق و تنبیه به موقع کودکان

سعدی تأکید می کند که نباید فرزند را بیهوده مورد عتاب قرار داد یا بی دلیل تنبیه کرد:

فرو کوفت پیری پسر را به چوب
بگفت ای پدر بی گناهم مکوب
توان بر تو از جور مردم گریس
ولی چون تو جورم کنی چاره چیست؟
(بوستان، بیت ۲۵۹۹ و ۲۶۰۰).

سعدی معتقد است گاهی لازم است که کودکان را توبیخ و تنبیه کرد. البته نباید در این کار از حد گذشت. در نظر او، تنبیه معلم در نهایت به نفع کودک است. وی در ضمن حکایتی در گلستان می گوید:

پادشاهی پسر به مکتب داد
لوح سیمینش بر کنار نهاد
بر سر لوح او نبشته به زر
جور استاد به که مهر پدر
(گلستان، ص ۱۵۶).

او در بوستان هم بارها گفته است که تأثیر تأدیب در دوران کودکی، برخورداری از ادب و بزرگی در بزرگسالی است:

به خردی بخورد از بزرگان قفا
خدا دادش اندر بزرگی صفا
هر آن کس که گردن به فرمان نهد
بسی بر نیاید که فرمان دهد
هر آن طفل کو جور آموزگار
نبیند، جفا بیند از روزگار
(بوستان، بیت ۳۱۶۷ تا ۳۱۷۰).

سعدی همانند روان شناسان امروزی باور داشته که انسان هرچه کم سن و سال تر باشد، تربیت پذیرتر است. به اعتقاد سعدی اگر در تربیت کودک کوتاهی شود، در بزرگی، تربیت در او تأثیر نخواهد داشت:

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

هر که در خردیش ادب نکنند
در بزرگی فلاح از او برخاست
چوب تر را چنان که خواهی پیچ
نشود خشک جز به آتش راست
(گلستان، ص ۱۵۵).

مهر و محبت پدر و مادر

سعدی معتقد است، کودکی که مهربانی و عطوفت پدر و مادر را در خانه به دست نیاورد و تجربه نکند، در بیرون از محیط خانه به جست‌وجوی آن می‌رود.

امروز نیز روان شناسان به این نکته اعتقاد دارند که بیشتر انحرافات اخلاقی و مفساد اجتماعی جوانان ناشی از بی توجهی به تربیت آن‌ها در کودکی و خلأ عاطفی است:

پسر را نکو دار و راحت رسان
که چشمش نماند به دست کسان
هر آنکس که فرزند را غم نخورد
دگر کس غمش خورد و بدنام کرد
نگهدار از آمیزگار بدش
که بدبخت و بی‌ره کند چون خودش
(بوستان، بیت ۳۱۷۱ تا ۳۱۷۳).

محیط تعلیم و تربیت

سعدی درباره ی محیط، دوستی و هم نشینی با خوبان و آثار آن در رفتار انسانی در موارد مختلف اشاره می کند . در شعر زیر ، اثر محیط را بر روی فرد به زیبایی ترسیم می کند و آن را به باغچه ای تشبیه می کند که از گل ، گل خوشبوی می سازد .

گلی خوشبوی در حمام روزی
رسید از دست محبوبی به دستم
بدو گفتم که مشکى یا عبیری
که از بوی دلاویز تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم
ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین بر من اثر کرد

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

وگرنه من همان خاکم که هستم

(گلستان، ص ۵۱).

سعدی درباره دوستی و هم نشینی با خوبان نیز چنین فرموده:

جامه کعبه را که می بوسند

او نه از کرم پيله نامی شد

با عزیزی نشست روزی چند

لاجرم همچو او گرامی شد

(گلستان، ص ۱۵۸).

همچنین:

با بدان یار گشت همسر لوط

خاندان نبوتش گم شد

سگ اصحاب کهف روزی چند

پی نیکان گرفت و مردم شد

(گلستان، ص ۶۲)

سعدی متذکر می شود که چنانچه انسان هایی وارسته با افرادی ناشایست و پلید همراه و همنشین گردند، امکان دارد تحت تأثیر رفتار ناپسند آنان قرار گرفته و خود نیز فاسد شوند:

گر نشیند فرشته ای با دیو

وحشت آموزد و خیانت و ریو

از بدان نیکویی نیاموزی

نکند گرگ پوستین دوزی

(گلستان، باب ۸: ۱۷۹)

سعدی را اعتقاد بر این است که اگر پاک سیرتان را در محیط فاسد و چنانچه مفسدین را در محیط سالم قرار دهند، تغییر سیرت داده و تحت تأثیر محیط تربیتی خود قرار خواهند گرفت، این محیط تربیتی است که در آن، به گونه ای که بخواهند انسان را پرورش می دهند (معبودی، ۱۳۸۵: ۱۰۷).

جوانی از دیدگاه سعدی

از دیدگاه سعدی دوران جوانی، دوران شور و عشق، قدرتمندی و لذت است و در عین حال دوران کم تجربهگی و غلبه بر احساسات و عواطف، چه در زندگی و تجربه و چه در مشکلات عاطفی و مسایل اجتماعی.

پسر چون ز ده بر گذشتش سنین

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

زنا محرمان گو فراتر نشین
بر پنبه آتش نشاید فروخت
که تا چشم بر هم زنی خانه سوخت
چو خواهی که نامت بماند به جای
پسر را خردمندی آموز و رای
که گر عقل و طبعش نباشد بسی
بمیری و از تو نماند کسی
(بوستان، باب ۷: ۳۵۷۱۴)
توصیه سعدی به جوانان:
جوانا ره طاعت امروز گیر
که فردا جوانی نیاید ز پیر
فراغ دلت هست و نیروی تن
چو میدان فراخ است گویی بزن
من این روز را قدر نشناختم
بدانستم اکنون که در باختم
قضا روزگاری ز من درر بود
که هر روزی از وی شبی قدر بود
(بوستان، بیت ۳۶۲۹ تا ۳۶۳۲)
مکن عمر ضایع به افسوس و حیف
که فرصت عزیزست و الوقت سیف
(بوستان، بیت ۳۶۶۳)

سعدی از دوران جوانی و غلبه احساسات خود چنین نقل می کند:

«چندان که مرا شیخ اجل ابو الفرج بن جوزی ترک سماع فرمودی و به خلوت و عزلت اشارت کردی، عنفوان شایم غالب آمدی و هوا و هوس طالب ناچار به خلاف رأی مرتبی قدمی برفتمی و از سماع و مجالست حظی بر گرفتمی و ... تا شبی به مجمع قومی برسیدم که در میان مطربی دیدم» و چون این مطرب آواز بسیار ناخوشی داشته به طوری که «گاهی انگشت حریفان ازو در گوش و گهی در لب که خاموش»، بعد از چند شب سعدی به حکم تبرک دستاری از سر و دیناری از کمر می گشاید و پیش آن مغنی می نهد و چون یارانش او را ملامت می کنند می گوید: «به علت آن که شیخ اجلم بارها به ترک سماع فرموده است و موعظه‌ی بلیغ گفته و در سمع قبول من نیامده است امشبیم طالع میمون و بخت همایون بدین بقعه رهبری کرد تا بدست این توبه کردم که بقیت زندگانی گرد سماع و مخالطت نگردم.»

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն` ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

(گلستان، باب ۲: ۸۰)

سعدی و پرهیز از غیبت

سعدی حکایت بسیار زیبایی در گلستان دارد که در ضمن آن پدری لزوم پرهیز از غیبت را به زیباترین نحو به فرزندش یادآور می‌شود:

«یاد دارم که در ایام طفلی متعبد بودمی و شب خیز و مولع زهد و پرهیز. شبی در خدمت پدر، علیه الرَّحْمَه، نشستیم و همه شب دیده بر هم نبسته و مصحف عزیز در کنار گرفته و طایفه‌ای گرد ما خفته. پدر را گفتم: یکی از اینان سر بر نمی‌دارد که دوگانه‌ای بگذارد. چنان خواب غفلت برده‌اند که گویی نخفته‌اند که مرده‌اند. گفت: جان پدر، تو نیز اگر بختی به که در پوستین مردم افتی.» (گلستان، ص ۸۹)

هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد
بی‌گمان عیب تو پیش دگران خواهد برد

(گلستان، ص ۸۷)

آموختن علم

از دیدگاه سعدی آموختن علم بدون عمل و تجربه‌ی عملی، اندوختن ثروت بدون استفاده است:
«دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بی‌فایده کردند، یکی آنکه اندوخت و نخورد و دیگری آنکه آموخت و نکرد»

علم چندان که بیش‌تر خوانی

چون عمل در تو نیست نادانی

نه محقق بود نه دانشمند

چارپایی بر او کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم و خبر

که بر او هیزم است یا دفتر

(گلستان، باب ۸: ۱۷۲)

و نیز علم بدون عمل را همچون شاخ بی بر می‌داند:

دعوی مکن که برترم از دیگران به علم

چون کبر کردی از همه دونان فروتری

از من بگوی عالم تفسیر گوی را

گر در عمل نکوشی نادان مفسری

بارِ درختِ علم ندانم مگر عمل

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն՝ ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری

(قصاید: ۷۵۴)

تأثیر خودخواهی بر آموزش

سعدی توصیه می کند که آنهایی که تربیت پذیرند و دارای زمینهی ذهنی هستند باید تربیت شوند و با آنان که همه چیز را به مسخره می گیرند و کبر و خودخواهی یا تحجرشان موجب عدم تأثیر در آنان می شود بیهوده زحمت نکشند:

شمشیر نیک از آهن بد چون کند کسی

ناکس به تربیت نشود ای حکیم، کس

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

در باغ لاله روید و در شوره زار خس

زمین شوره سنبل بر نیارد

در او تخم و عمل ضایع مگردان

نکویی با بدان کردن چنان است

که بد کردن به جای نیک مردان

(گلستان، باب ۱: ۴۲)

سعدی علاوه بر آنچه گفته شد از عناصر آموزش و پرورش، از شاگرد و علم و عالم، بر حسب مورد به تفصیل یا ایجاز سخن می گوید. دربارهی «شاگرد بی ارادت» و «روندهی بی معرفت» و «عالم بی علم» و «زاهد بی علم» به نتیجه ای روشن می رسد.

«تلمیذ بی ارادت، عاشق بی زراست و روندهی بی معرفت، مرغ بی پر و عالم بی علم، درخت بی بر و زاهد بی علم، خانه بی در، مراد

از نزول قرآن، تحصیل سیرت خوب است نه ترتیل سورت مکتوب، عامی متعبد، پیاده ای رفته است و عالم متهاون، سوار خفته.»

(گلستان، باب ۸: ۱۸۵)

دکتر عبدالحسین زرین کوب درباره عشق سعدی می گوید: عشق او در حقیقت اخلاق و تقواست، درد و سوز و گذشت و تسلیم است. چنان از خودپرستی به دور است که در آن، از عاشق و خواست او نشانی نیست. از اینجاست که هیچ چیز معنوی تر، اخلاقی تر

و روحانی تر از عشق وی نمی توان جست.

کسان عیب کنندم که عاشقی همه عمر

کدام عیب که سعدی خود این هنر دارد

کنفرانس بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی
«Պարսից գրականություն և պատմություն` ի մեծարումն Սասաղի Շիրազիի»
միջազգային արևելագիտական գիտաժողով
International Conference On Oriental Studies, Persian Literature And History

نتیجه گیری

سعدی به تار و پود برخی مهم ترین دغدغه های انسان ها و بالاخص به روابط میان فردی و اجتماعی و اثر تربیت بر شخصیت، رفتار و اندیشه ی افراد می پردازد.
سعدی هماهنگی بین وراثت و محیط را مؤثر در تعلیم و تربیت می داند. وی این امور را نسبی می داند و برای آن حد و مرزی قایل است. وی اعتقاد دارد تا زمینه های روحی و روانی در افراد فراهم نگردد، تعلیم و تربیت عملاً صورت نخواهد گرفت.
سعدی هم به لزوم داشتن اصل و نسب و استعداد ذاتی اشاره کرده و هم تأثیر محیط و تربیت را بسیار پررنگ دانسته است..

فهرست منابع

- گلستان سعدی ؛ تصحیح محمد علی فروغی ، انتشارات امیر کبیر، چاپ اول ، تهران ، بی تا.
- بوستان سعدی ؛ تصحیح محمد علی فروغی ، انتشارات پارسا ، چاپ اول ، تهران ، بی تا .
- تعلیم و تربیت اسلامی ؛ علی شریعتمداری ، انتشارات نهضت زنان مسلمان ، چاپ ششم ، تهران ، ۱۳۵۹.
- ذکر جمیل سعدی (۱-۳) ؛ کمیسیون ملی یونسکو- ایران ، وزارت فرهنگ ، سازمان چاپ و انتشارات و ارشاد اسلامی ، چاپ سوم ، تهران ، ۱۳۶۹.
- ترابی، علی اکبر (۱۳۷۶)، جامعه شناسی ادبیات فارسی، تبریز: فروغ آزادی.
- ذکر جمیل سعدی (۱۳۷۳)، مجموعه ی مقالات و اشعار به مناسبت بزرگ داشت هشتادمین سالگرد تولد سعدی، گردآوری کمیسیون ملی یونسکو، در سه جلد، چاپ چهارم، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فیض کاشانی، ملا محسن (۱۳۶۹)، اخلاق حسنه، ترجمه ی محمد باقر ساعدی، چاپ دهم، تهران: پیام آزادی.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۶)، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ دوم، نشر صدرا.
- مطهری، مرتضی ، (۱۳۶۱)، احیای تفکر اسلامی، تهران، نشر صدرا.
- معبودی، زهرا، (۱۳۸۵)، جامعه شناسی در آثار سعدی، تهران، تیرگان.

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله